

МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Статтю присвячено характеристиці основних груп активних форм та методів навчання, реалізація яких у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ забезпечує активізацію їх пізнавальної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, активні форми та методи навчання, пізнавальна діяльність, майбутні фахівці.

Результати вивчення історичного досвіду педагогічної науки та практики свідчать про те, що освітній процес може будуватися на різних засадах, мати різні цілі й засоби їх досягнення, що відображається як у різноманітності форм конкретних педагогічних дій і відносин, так і в безлічі педагогічних концепцій, теорій, технологій і методик. Спроби їх системного осмислення нерозривно пов'язані з розробкою концептуальних моделей освітнього процесу (Г.Б. Корнетов).

Аналіз сучасної системи вищої професійної освіти дає підстави констатувати її зорієнтованість переважно на предметну підготовку майбутнього фахівця, коли знання, уміння та навички (ЗУН) мають вирішальний характер і визначають його професійну компетентність (Н.В. Гузій, А.О. Деркач, І.О. Зимня, Є.О. Климов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, В.Д. Шадриков та ін.), відповідно, традиційними залишаються й основні форми та методи навчання (лекції, практичні, семінарські заняття, консультації тощо). Водночас стрімкий розвиток загальних знань про навколишню дійсність та саму людину, динамічність її сфер життєдіяльності зумовлюють необхідність зміни традиційно усталеного зунівського підходу до організації професійної підготовки. Цінність формування знань та вмінь у межах навчального предмета звужує можливості професійного розвитку майбутнього фахівця порівняно із цінністю формування його здатності переходити від знання до знання, від уміння до вміння і, тим паче, цінності формування особистісних та професійних якостей, що забезпечать його саморозвиток і самовдосконалення не тільки в навчальному процесі, а й у подальшій професійній діяльності (О.С. Анісімов). Це зумовлює потребу в упровадженні в освітній процес нових активних форм та методів навчання, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності майбутнього фахівця.

Мета статті – визначити та охарактеризувати основні групи активних форм і методів навчання, реалізація яких у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ забезпечить активізацію їх пізнавальної діяльності.

Аналіз сучасної педагогічної теорії та практики дає підстави зазначити, що впровадження форм і методів активного навчання є одним із найперспективніших шляхів удосконалення професійної підготовки, оскільки: активізує мислення, забезпечує довготривалість навчального процесу й самостійне тво-

рче вироблення рішень, а також реалізацію основних принципів ефективної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; створює умови для відтворення предметного й соціального змісту професійної діяльності, моделювання системи відносин певного виду, активності учасників, індивідуалізації та оптимізації процесу їх професійного становлення (О.С. Падалка, Л.О. Скрипченко, О.В. Скрипченко), перевірки можливостей, вироблення індивідуального стилю поведінки (Н.В. Чепелева); допомагає зменшити труднощі адаптаційного періоду в подальшій професійній діяльності, набути навичок та вмінь творчого підходу до виконання професійних функцій (П.М. Щербань) тощо.

Результати теоретичного аналізу й емпіричної роботи дають підстави акцентувати увагу на таких основних групах активних форм та методів навчання, що гармонійно впишуться в наявну систему професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

По-перше, це групові тренінги, зокрема професійного спрямування, які забезпечують реалізацію принципів активності суб'єктів освітнього процесу, вільного вибору форм та видів професійної взаємодії, можливості самостійного прийняття рішення стосовно власної діяльності. Вони є засобом, який найбільше сприяє усвідомленню особистістю власної Я-концепції, її корекції завдяки постійно актуалізованій рефлексії, створенню рефлексивного середовища. Груповий тренінг є найбільш ефективним, ергономічним та природним методом розвитку рефлексії загалом і професійної рефлексії зокрема (Е.Ф. Зеєр, В.О. Метаєва, І.М. Семенов, Е.Е. Симанюк, С.Ю. Степанов та ін.). Важливою його складовою як методу навчання є така взаємодія учасників, що перетворює звичайну групу студентів на наочну модель різноманітних соціально-психологічних та професійних явищ і процесів, дослідницький полігон для їх вивчення або практичної лабораторії, для корекції та розвитку. Зрозуміти й засвоїти закономірності професійної взаємодії, виникнення в результаті довготривалої професійної комунікації особистісних та професійних змін ефективніше за все вдається на практичних заняттях у формі групового тренінгу, де моделюються теоретичні положення науки, досліджувані іншими методами [6].

По-друге, це ігрові форми навчання, а саме: проектні та організаційно-діяльнісні ігри, які на сьогодні, з одного боку, набули широкого розвитку в науковій теорії та практиці (Р.Л. Аккоф, О.С. Анісімов, Г.П. Щедровицький та ін.), а з іншого – недостатньо використовуються в системі професійної підготовки. На відміну від більшості інших ігрових форм, ці види гри мають певні пріоритети в контексті активізації пізнавальних процесів і механізмів, що забезпечують особистісний розвиток майбутнього фахівця шляхом поєднання та одночасного розгортання декількох видів діяльності: аналізу та пошуку вирішення проблем, проектування, навчання, розвитку, дослідження, консультування, початкових форм упровадження проектів, соціально-інженерної практики. Це відбувається завдяки “зануренню” особистості в ігровий простір вирішення реальних проблемних ситуацій, зіткненню різних позицій з наступною їх співорганізацією. Особливістю ігрових форм та методів навчання є те, що вони переводять особистість з режиму функціонування, до якого вона

пристосувалася і в якому живе, у режим розвитку, забезпечуючи принципово новий спосіб співорганізації мислення та практичної діяльності [8].

По-третє, це комплекс сучасних методів, що активізують безпосередньо миследіяльнісну сферу майбутнього фахівця, зокрема навчання різноманітних типів евристик, які передбачають:

- відпрацювання завдання: аналіз умов з позиції мети; розчленовування проблемної ситуації на частини; переструктурування; пошук простішого завдання-замішувача; виявлення додаткових умов, “уживання” в образ явищ завдання; заміна у формулюванні проблеми слів термінами тощо;

- пошук вирішення: генерування різних (будь-яких) гіпотез; включення в нові структури, відсторонення – пошук нового, незвичного, “дивного” погляду на завдання; розгортання визначень понять, що стосуються всіх явищ завдання; моделювання (перекодування тексту завдання в схему, символічний запис завдання); морфологічний аналіз тощо;

- “роботу зі своїм власним мисленням”: пошук помилок у власних міркуваннях; рефлексія використаних способів вирішення тощо;

- оптимізацію процесу вирішення: перерви, відхилення у вирішенні; зниження рівня збудженості; одночасне вирішення декількох завдань; регламентація процесу вирішення; введення норм інтелектуальної дисципліни; застосування аналогій тощо;

- досягнення креативного стану: уведення ритуалів початку роботи; блокування критики; застосування відповідних зовнішніх умов; зняття психофізіологічного напруження тощо [1].

Узагальненою технологією розвитку мислення, що передбачає його “навігацію” та включає систему евристик, є теорія вирішення винахідницьких завдань Г. Альтшуллера (ТРВЗ), що передбачає систематичне дослідження проблемної ситуації, кероване використання адекватних процедур для її вирішення та цілеспрямований вихід у простір існування сильних рішень; вона може бути успішно використана з метою розвитку професійної миследіяльності.

Серед методів, які ґрунтуються не на раціональному аналізі та розчленуванні проблемної ситуації, а використовують прийоми “управління випадковістю”, слід відзначити “метод фокального об’єкта” (МФО) Ф. Кунце, Ч. Вайтінга, що орієнтує на розгляд об’єкта мисленнєвої діяльності ніби у фокусі, у якому сконцентровано увагу, та його зіставлення з іншими, випадково обраними об’єктами. Поєднання властивостей двох об’єктів – фокального та випадково обраного – забезпечує не тільки розвиток мисленнєвих процесів, а й формування оригінальних ідей зміни фокального об’єкта.

Найбільш поширеними груповими методами розвитку мисленнєвої діяльності є мозковий штурм А. Осборна й синектика У. Гордона. Метод мозкового штурму за відносно нетривалий період часу дає змогу генерувати велику кількість ідей у ситуації вирішення проблеми та прийняття рішення. Як правило, мозковий штурм відбувається за двома стадіями: генерування ідей та оцінювання. Найважливішим для ефективного використання цього методу є створення неформальної, вільної атмосфери взаємодії, що сприяє вивільнен-

ню від мисленневих стереотипів, активізації механізмів інтуїтивного пошуку. На сьогодні розроблено багато модифікацій методу мозкового штурму, які дають можливість подолати його недоліки (спрямованість пошуку, можливість відходу від продуктивних ідей, командний синергізм тощо): “прогресуючий мозковий штурм”, деструктивно-конструктивний мозковий штурм, самостійний мозковий штурм, змішаний мозковий штурм тощо. Близькими до вищезазначеного методу є техніка модерації (методи “635” і колективних записів), яка доповнює процес генерування ідей у короткий час записами продуктів колективної мислєдїяльності, а також метод “Дельфі”, що передбачає опосередковану взаємодію експертів при вирішенні проблемної ситуації (шляхом індивідуальних опитувань) [2].

Іншим ефективним груповим методом розвитку мислення є синектика, яка забезпечує перетворення продуктивного процесу генерування ідей з такого, що перебуває у сфері підсвідомого, у сферу свідомої мислєдїяльності, з неявного, прихованого – до явного, зі стихійного – до свідомо керованого в групі. Основним знаряддям мисленневої діяльності є свідомий пошук аналогій, спрямований на подолання звичного (статичного) уявлення про добре відомі явища та способи їх розуміння (М. Меєрович). Базовими техніками розвитку мисленневої діяльності є ігри зі словами, значеннями та дефініціями, що передбачають перетворення проблеми на її визначення за допомогою узагальнювального слова або висловлювання, а також інверсія прийнятих значень; із запереченням закону, наукового поняття; з метафорами, персоніфікаціями. Метод синектики, порівняно з мозковим штурмом, орієнтований не на якнайбільшу кількість продукованих ідей, а на всебічний аналіз проблеми та знаходження декількох варіантів її вирішення.

Поєднання логічної, раціональної компоненти мислення з інтуїтивною, образною відбувається в техніках розвитку латерального мислення Е. де Боно (мисленневих ковпаків, ментальної провокації, концептуального віяла), а також методах “мисленневих стільців” У. Діснея, “прогресуючого абстрагування” У. Гешка тощо, в яких робиться акцент на продукування нетипових, нестереотипних, абсурдних ідей, що приводять до розширення спектра висунутих гіпотез, активізації інтуїтивних механізмів, вивільнення від наявних ментальних карт зі стимулюванням рефлексії [1].

Висновки. Отже, здійснений аналіз індивідуальних і групових методів активізації мисленневої діяльності особистості дає змогу вибудувати методичну систему розвитку професійного мислення майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки, за допомогою якої вітчизняна вища освіта здолає її стійкість, фрагментарність, ситуативність.

Список використаної літератури

1. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект / О.І. Гура. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 332 с.
2. Кудрявцев А.В. Методы интуитивного поиска технических решений (методы анализа проблем и поиска решений в технике) / А.В. Кудрявцев. – М. : Речной транспорт, 1991. – 110 с.
3. Нельке М. Техники креативности / Матиас Нельке. – М. : Омега-Л, 2007. – 144 с.

4. Орлов М.А. Основы классической ТРИЗ. Практическое руководство для изобретательного мышления / М.А. Орлов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : СОЛОН-ПРЕСС, 2006. – 432 с.

5. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аспект : монографія / Т.Є. Гура. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – 304 с.

6. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З.І. Слепкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.

7. Спиридонов В.Ф. Психология мышления: Решение задач и проблем : учеб. пособие. / В.Ф. Спиридонов. – М. : Генезис, 2006. – 319 с.

8. Щедровицкий Г.П. Организационно-деятельностная игра : сборник текстов (2) / Г.П. Щедровицкий. – М. : Наследие ММК, 2005. – Т. 9 (2). – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2014.

Гура А.И. Методы активизации познавательной деятельности будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении

Статья посвящена характеристике основных групп активных форм и методов обучения, реализация которых в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов в вузе обеспечивает активизацию их познавательной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, активные формы и методы обучения, познавательная деятельность, будущие специалисты.

Gura A. Methods cognitive activity of future professionals in the process of training in higher education

The article is devoted to the characterization of the main groups of active forms and methods of professional training, the implementation of which in the process of training of future professionals provides the increase of cognitive activity.

Based on the results of practical work, the attention is paid on such forms and methods of active learning, as: firstly, it is a group training of professional guidance, which provides the creation of visual models of socio-psychological and professional events and processes, terms for professional communication, personal and professional changes. Secondly, it is the gaming forms of learning, particularly the projectional and organizational activity games, which stimulate the cognitive processes and mechanisms, the personal development of future expert (professional self-organization).

Thirdly, it is a complex of modern methods that activates and develops the cognitive processes, such as:

– *Theory of Inventive Problem Solving (G. Altshuller), which involves a systematic studying of the problem situation, manageable using of adequate procedures to deal with it and purposeful way out in space of strong solutions; it can be successfully used to develop the professional cognitive processes;*

– *“Focal object method” (F. Kunze, C. Whiting) that involves consideration of the object of mental activity like in a focus, in which the attention is concentrated. Then it is compared with other randomly selected objects;*

– *Method of questions (key, heuristic, additional, directing, etc.), which is applied for a deep analysis of the problem situation to gather and organize the information in a course of its decision;*

– *Group methods of professional cognitive activity of future experts such as brainstorming (A. Osbourne) or synectics (W. Gordon) etc.*

Key words: training, active forms and methods of education, cognitive activity, future experts.